

13. Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917—1921 років: Указ Президента України №17/2016 від 22 січня 2016 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/172016-19736>

ОРГАНІЗАЦІЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918-1919 рр.)

ТИЩИК Борис Йосипович,
*к.ю.н., професор, професор кафедри
історії держави, права та політико-
правових учень Львівського національного
університету ім. І. Франка*

Закінчувалася Перша світова війна. У Європі почалася епоха соціальних і національно-визвольних революцій. Розпалися ще недавно, здавалось, могутні імперії – Російська, Австро-Угорська, Німецька, Турецька.

Розгорнувся національно-визвольний рух і на західноукраїнських землях, які на той час входили до складу Австро-Угорської монархії – у Східній Галичині, Буковині, Закарпатті. Зокрема, у Східній Галичині у жовтні 1918 р. у Львові був утворений представницький орган українського краю – Українська національна рада (далі – УНР).

У жовтні цього ж року розпалася «клаптикова» Австро-Угорська монархія. На її розвалинах почали виникати нові незалежні держави – Угорська, Чехословацька, Югославська. Стала республікою і сама Австрія. 11 листопада, після перемоги революції у Німеччині (а ще раніше лютневої революції 1917 р. у Росії) відновила свою державну незалежність і Польща. Вона тут же пред'явила свої претензії на територію Східної Галичини. Отож, українському населенню цього віковичного українського краю не можна було гаятись, і вже з початку листопада за допомогою своєї військової організації УНР взяла владу у краї у свої руки. Правда, поляки тут же почали проти УНР військові дії. У Східній Галичині почалась масштабна, кривава й тривала війна.

9 листопада 1918 р. на засіданні УНР, яка була повноваженим представницьким органом українського населення Східної Галичини, вирішено проголосити створення окремої незалежної Української держави, яку названо Західно-Українська Народна Республіка. Вона охоплювала територію Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття, тобто землі, споконвіків населені українцями. Вони склали 70 тис. кв. км території з 6 млн. населення. Правда, невдовзі Буковину захопила Румунія, Закарпаття – Угорщина (потім – Чехословаччина). Отже, у підсумку держава ЗУНР охоплювала лише територію Східної Галичини з 4 млн. населення (74 % українців, 12 % поляків, 12 % євреїв, 2 % – інших) [8, с. 152].

Тоді ж, 9 листопада, на засіданні УНР утворено уряд молоді української держави – Державний секретаріат (у складі 14 міністерств – державних секретаріатів). 13 листопада прийнято тимчасову конституцію республіки – «Тимчасовий основний закон», у якому,

серед інших важливих положень закріплювались верховенство і суверенітет народу [3, с. 268].

Згідно з цим законом, найвищим державним представницьким, законодавчим органом до виборів повноважного парламенту – Сейму, залишалась Українська національна рада, головою (президентом) якої був Євген Петрушевич, а урядом країни – Державний секретаріат. Створено систему місцевих органів державної адміністрації і самоврядування, збройні сили.

ЗУНР швидко приступила до створення системи правоохоронних органів, які є дуже важливою ланкою державно-політичної системи будь-якої держави. За основу організації судової системи була взята стара, австрійська, оскільки українська влада не міняла поки-що попереднього адміністративно-територіального поділу. Та й чимало суддів за австрійських часів були українцями. «На перший план, – писав один з сучасників, – висунулася потреба замінити старі закони, які мали на меті охорону австрійської держави».

Виходячи з цього, усіх попередніх суддів, які не скомпрометували себе антинародною, антиукраїнською діяльністю і зобов'язались служити українському народові і державі, власті ЗУНР залишили на своїх місцях. Як судді, так і технічний персонал, складали відповідну присягу. Так, у всякому разі, було спочатку. Незабаром Державний секретаріат судівництва на чолі з О. Бурачинським розгорнув активну діяльність з перебудови судової системи. Територія ЗУНР була розділена на 12 судових округів, а ті – на судові повіти (130). В судових округах повинні були утворитися окружні суди, в повітах – повітові. Суддів мало обирати населення (1 мандат від 40 тис. жителів). Враховуючи інтереси національних меншин, встановлено «національні квоти». Отже, належало обрати 144 окружні судді, з них 102 українців, 25 поляків, 17 євреїв. За браком відповідних кандидатур на пропозицію ДС судівництва 11 лютого УНР прийняла закон про скорочення «підготовчої суддівської служби» (стажування) з 3-х років до 2-х. ДСС видав розпорядження про проведення т. зв. «судових іспитів» для кандидатів на суддівські посади. Розмежовано компетенцію повітових та окружних суддів. Одні й другі повинні були розглядати тільки цивільні справи. Для розгляду кримінальних справ згідно з законом УНР від 11 лютого належало утворити у повітах трибунали 1-ї інстанції, які діяли у складі одного судді (якщо покарання не перевищувало 1 року позбавлення волі або полягало у накладенні грошової кари) та трьох суддів (в усіх інших випадках). Другою, вищою інстанцією з цивільних і кримінальних справ, мав бути Вищий суд і третьою, останньою - Найвищий державний суд. До їх створення функції другої і третьої інстанцій належало виконувати тимчасово утвореним Сенатам: «Окремому судовому Сенату II-ї інстанції» та «Окремому судовому Сенату III-ї інстанції». Вони, згідно розпорядження ДС судівництва від 8 березня, були утворені у Станиславові. Членів і голів Сенатів призначав ДС судівництва, затверджувала УНР або уряд. Засідання «окремих Сенатів» проходили один раз у місяць. Розпорядженнями ДС судівництва були врегульовані розміри оплати за судові витрати, судові мито, суми оплати при розгляді цивільних справ, оплата праці покликуваних експертів тощо [8, с. 191-198].

У компетентних колах обговорювалось питання про створення для розгляду дрібних, зокрема побутових, сімейних справ т. зв. «громадських судів».

Функції звинувачення та нагляду за дотриманням законодавства виконувала державна прокуратура Західно-Української Народної Республіки. Оскільки у попередній час прокурорами і слідчими в Галичині переважно були австрійці й поляки, то кадровий склад прокуратури прийшлося комплектувати віднова, відповідних людей не вистачало. Називалась вона «Державна прокуратура», а її найвища інстанція – «Вища державна

прокуратурія». Очолював її Генеральний державний прокурор (його так і не було призначено). Планувалось утворити прокуратури в судових округах і судових повітах. Призначати прокурорів за поданням Генерального державного прокурора повинен був Державний секретаріат судівництва. Але реалізувати справу створення прокуратури власті ЗУНР не встигли.

Відновила свою діяльність адвокатура. Адвокатам запропоновано організуватись у Палату адвокатів, встановлено офіційну назву «адвокат». Усі вони повинні були скласти офіційну обіцянку, що будуть дотримуватись законів країни і служити для її добра і добра громадян.

Окремим розпорядженням Державного судівництва (від 1 березня 1919 р.) створено нотаріальну службу. У § 1 цього акту вказувалось, що «закони і розпорядження, на підставі яких у колишній австрійській державі урядували нотарі, остають аж до їх зміни чи відміни у правовій силі остільки, оскільки не протирічать українській державності». Нотаріуси повинні були скласти присягу на вірність українській державі і надалі здійснювати нотаріальні функції тільки від її імені. Кожен нотаріус повинен був добре володіти українською мовою. Призначав нотаріусів ДС судівництва. Очолювала нотаріальну службу Нотаріальна палата, підпорядкована цьому ж секретаріату [8, с. 203].

Усім вищевказаним правоохоронним органам: судам, прокуратурі, нотаріату, адвокатурі належало виготовити відповідні вивіски і таблиці українською, з державним гербом посередині, такі ж печатки. Якщо на даній території компактно проживали національні меншини, то написи слід було зробити ще й на їх мовах. Офіційною мовою урядування була українська.

«Начальною адміністративною владою» над судами, прокуратурою і нотаріатом був Державний секретаріат судівництва, який мав два основні відділи: особово-управлінський і законодавчий. До першого належало керівництво судами, прокуратурою і нотаріатом, підбір і призначення кадрів та ін. До другого - розробка законодавчих пропозицій для парламенту і уряду, розробка і видання нормативних актів самого секретаріату. Він відповідав за видання «Вістника державних законів і розпорядків ЗУНР».

Крім органів цивільної юстиції була утворена військова юстиція. Ще 16 листопада 1918 р. ДС судівництва видав розпорядження про організацію військового судочинства. Структура військових судів виглядала так: 1) Найвищий військовий трибунал; 2) Військові обласні суди; 3) Військові окружні суди. Усіх суддів призначав ДС судівництва в погодженні з ДС військових справ. Утворено також інститут військової прокуратури.

Складна внутрішня ситуація, наявність великого числа ворожих шпигунів, саботажників і диверсантів, відверті терористичні акти з боку цивільного польського населення, стан кровопролитної війни з Польщею змусили власті ЗУНР 30 листопада 1918 р. ввести військово-польові суди. Вони утворювались при кожній окружній військовій команді. Складалися з трьох чоловік кожен: голови і двох суддів, один з яких виконував ще й функції слідчого, другий – прокурора, тобто звинувачення. При винесенні смертних вироків їх належало через ДС військових справ представляти на затвердження уряду. Згодом (у січні) були утворені три фронтові польові суди – військової групи «Північ», групи «Південь» і групи «Львів», а також Польовий суд Головної команди Українських військ.

Діяльність цих судів поширювалась на військових і цивільних осіб, якщо вони вчинили злочини проти безпеки, цілісності держави, її обороноздатності, на транспорті, зв'язку тощо.

Для охорони правопорядку, майна і безпеки громадян, державного майна та ін. вже 6 листопада УНР розпорядилась утворити «Корпус української державної жандармерії».

Її очолювала Команда УДЖ на чолі з Головним комендантом (ним призначено П. Индишевського). На місцях створювались окружні і повітові команди жандармерії та сільські і міські станиці, їх особовий склад і комендантів підбирали і призначали повітові комісари спільно з військовими комендантами. 15 лютого УН Рада видала спеціальний закон, яким колишня, австрійська жандармерія, оголошувалась розпущеною, врегламентовано правове становище української жандармерії. Вона в кінцевому рахунку підпорядковувалась ДС внутрішніх справ. Комплектувалась жандармерія на добровільних засадах з «здібних, інтелігентних та ідейних хлопців з війська» [8, с. 201-202].

Крім того, зберігалась і т. зв. «народна міліція», яку у дні встановлення української влади для дотримання порядку і безпеки обирало по багатьох містах і селах населення. Чисельність української державної жандармерії на весну 1919 р. виносила 31 старшин та біля тисячі жандармів. Нараховувалось ще біля 3 тис. чол. народної міліції. Ось цими невеликими силами утримувався весь лад і порядок у державі.

Такою, в загальних рамках, була система правоохоронних органів у Західно-Українській Народній Республіці. Короткотривалий період їх існування не дав їм можливості як слід розгорнути своєї практичної діяльності, оскільки вже влітку 1919р. польські війська зайняли територію Східної Галичини, витіснивши з краю українські війська і владу. Але й той кількомісячний період, коли вони діяли, особливо органи суду, жандармерія, прокуратура, адвокатура – вони залишили помітний слід у становленні української правової системи і практики у новітній час.

Список використаних джерел:

1. Верига В. Визвольні змагання Україні 1914—1923. У 2-х т. Т.1. Львів, 1998.
2. Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923 рр. Історія. Відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ, 2001.
3. Західно-Українська Народна Республіка 1918—1923 рр. Документи і матеріали у 5-ти томах. Відп.ред. О.Карпенко. Т.1. Івано-Франківськ, 2001.
4. Klimeski M. Lwow 1918—1919. Warszawa, 2000.
5. Литвин М. Українсько-польська війна 1918—1919 рр. Львів, 1938.
6. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. Львів, 1995.
7. Макаруч С.А. Українська республіка галичан. Львів, 1997.
8. Тищик Б.Й. Західноукраїнська Народна Республіка (1918—1923 рр.) Історія держави і права. Львів, 2004.

